

Po razstavah

Muzeji v Gornjesavski dolini

Gornjesavski muzej Jesenice

Na območju občin Jesenice in Kranjska Gora deluje Gornjesavski muzej Jesenice. Je naslednik Muzeja Jesenice, ki je nastal leta 1991 z združitvijo Tehniškega muzeja Železarne Jesenice in muzejsko-galerijske dejavnosti, registrirane pri Gledališču Toneta Čufarja. V občinski javni zavod so s Tehniškim muzejem na Jesenicah in Galerijo v Kosovi graščini združili Prešernovo rojstno hišo v Vrbi (muzej od leta 1939), Finžgarjevo rojstno hišo v Doslovčah (od leta 1971), Liznjekovo domačijo v Kranjski Gori (obnovljeno 1983, kot muzej odprto 1984) ter Čopovo rojstno hišo v Žirovnici (od leta 1997), vse v takratni občini Jesenice.

Začetki organizirane muzejske dejavnosti segajo v leto 1949, ko so na Jesenicah ustanovili zbirni urad Tehniškega muzeja, ki je deloval kot enota Tehniškega muzeja Slovenije. Spomladi 1950 je bil sestavljen pripravljalni odbor za ustanovitev železarskega muzeja na Jesenicah. Na predlog Tehniškega muzeja Slovenija ga je 17. maja 1950 potrdilo Ministrstvo

za znanost in kulturo LRS. Na področju varstva spomenikov je bil odbor tesneje povezan z železarno, v organizacijskem smislu pa s Tehniškim muzejem Slovenije, ki je kril tudi materialne stroške dela. Že naslednje leto, 3. julija 1951, se je dotedanji Zbirni urad preimenoval v Tehniški muzej Jesenice. Leta 1953 je Železarna Jesenice muzej prevzela pod svoje okrilje. Po enem letu so v novih prostorih Bucelleni-Ruardove graščine odprli stalno razstavo o zgodovini železarstva in rudarstva. Ob stoletnici Kranjske industrijske družbe (KID) leta 1969 so jo dopolnili z razstavo novejših zgodovine 1941–1945, v zgornjem nadstropju pa uredili upravo.

Leta 1985 so v obnovljeni Kosovi graščini odprli stalni muzejski zbirki Delavsko gibanje in NOB ter Okupatorjev teror 1941–1945. Z gospodarsko krizo Železarne Jesenice se je ta odpovedala muzeju in ga leta 1990 zaprla.

Leto dni zatem je Občina Jesenice ustanovila Muzej Jesenice. Z novonastalima občinama – Kranjska Gora (1995) in Žirovnica (1999) – sta se spremenila soustanoviteljstvo in ime zavoda. Leta 2001 je bil z Uredbo o vzpostavitvi muzejske mreže za izvajanje javne službe na področju varstva premične kulturne dediščine in določitvi državnih muzejev (ZVKD-1) vključen v muzejsko mrežo. Od leta 2003, ko je od

Ohranjena fužina Stara Sava (foto: GMJ, S. Kokalj).

ustanoviteljstva odstopila Občina Žirovnica, ima zavod dve soustanoviteljici: Občino Jesenice in Občino Kranjska Gora. S Sklepom Vlade RS ima od leta 2009 pooblastilo za opravljanje javne službe.

Poslanstvo muzeja je skrb za prepoznavanje, ohranjanje, predstavljanje ter razumevanje kulturne in naravne dediščine Gornjesavske doline, planinske in železarske dediščine pa tudi v širšem slovenskem prostoru.

Temeljno izhodišče zbiralne politike Gornjesavskega muzeja Jesenice je področje njegovega raziskovanja. Usmerjena je k smiselnim dopolnitvam obstoječih zbirk ter pridobivanju gradiva za občasne in stalne razstave v okviru področij, na katerih deluje. Geografsko območje zbiranja je Gornjesavska dolina, za področje železarstva in planinstva širši slovenski prostor, tudi izven meja, planinstvo pa po vsem svetu.

Muzej deluje na naslednjih področjih:

- zgodovina železarstva in rudarstva s tehniško dediščino ter s tem povezanih dejavnosti (železarska in rudarska zbirka, zbirka tehniške dediščine, zbirka oziroma arhivsko gradivo fond KID, arhiv fotografij KID na Stari Savi),
- zgodovina slovenskega planinstva in z njim povezanih dejavnosti (Slovenski planinski muzej v Mojstrani: področje planinstva, alpinizma, gorskega reševanja ter ostale planinske in gorniške dejavnosti),
- mestna in krajevna kulturna zgodovina celotne gornjesavske regije (zbirka novejša zgodovine v Kosovi graščini na Jesenicah, zbirka krajevnega zgodovine v Kajžnkovi hiši v Ratečah, zbirka Josipa Vandota na Liznjekovi domačiji v Kranjski Gori),
- etnologija nosilcev omenjenih dejavnosti in prebivalcev gornjesavske regije (zbirka Etnološka dediščina Rateč v Kajžnkovi hiši, zbirka Bivalna kultura železarjev v Kasarni na Stari Savi, etnološka zbirka Liznjekove hiše v Kranjski Gori in Etnološka zbirka Dovje–Mojstrana),
- geologija in paleontologija gornjesavske regije (paleontološka zbirka Jožeta Bediča, zbirka rud in mineralov).

Slovenski planinski muzej v Mojstrani

Slovenski planinski muzej v Mojstrani je osrednji muzej zgodovine slovenskega planinstva in z njim povezanih dejavnosti. Podlaga za delovanje je zbirka predmetov s področij planinstva, alpinizma in gorskega reševanja, fotografska zbirka in zbirka dokumentov, ki se dopolnjujejo na osnovi zbiralne politike.

V muzeju predstavljajo razvojni lok slovenskega planinstva in alpinizma. Stalna razstava Vzpon na goro je zasnovana kot muzejska pripoved, ki jo doživljamo skozi lasten vzpon na goro. Bogato filmsko, fotografsko in predmetno gradivo ter interaktivne vsebine so povezane v enajst vsebinskih sklopov.

Zgodovina gorsko reševalne službe, predstavljena v Slovenskem planinskem muzeju (foto: GMJ, S. Kokalj).

Tako spoznamo zgodovino, vzroke, načine, nevarnosti in radosti obiskovanja gora. Na cilju pa smo, kot vsak planinec, poplačani s čudovitim razgledom. Zgodba, ki jo doživljamo, nosi pomembni sporočili: *Pot je pomembnejša kot cilj. Vsaka pot je svoja zgodba.*

Uvodni film Svetlobe gora prikazuje lepote slovenske pokrajine s posebnim poudarkom na planinskem delu naše dežele ter njegovi geografski, rastlinski in živalski raznolikosti. Multimedijske predstavitve Triglavskega narodnega parka prikazujejo izjemno pestrost narave in bogastvo kulturne krajine ter duhovno bogastvo parka na stičišču alpske »kulture lesa« in mediteranske »kulture kamna«. Stalna razstava, ki je delno prilagojena slepim in slabovidnim osebam, spremljajo občasne razstave, ki jo vsebinsko dopolnijo in popestrijo.

Slovenski planinski muzej je leta 2016 prejel nagrado The King Albert I. Memorial Foundation (spominski sklad kralja Alberta I.), ki se vsaki dve leti podeljuje posameznikom in institucijam za vidne rezultate v odnosu do gora, ker imajo pomemben vpliv na gorski svet oziroma so dosegli odlične rezultate pri obravnavi tem, ki se nanašajo na gorski svet.

Stara Sava na Jesenicah

Staro Savo odlikuje bogata železarska tradicija. Tu so ohranjeni bistveni elementi nekdanjega fužinarskega naselja: Ruardova graščina iz 16. stoletja, cerkev Marijinega vnebovzvetja z začetka 17. stoletja, Kasarna z delavskimi stanovanji s konca 18. stoletja, plavž s pudlovko in kolpernom ter mlin iz 19. stoletja. Na dvorišču nekdanje Korenove hiše lahko igrate na zvonove in se pomerite v igri podkev sreče. Danes je območje namenjeno muzejski, kulturni in turistični dejavnosti.

Staro Savo lahko obiskovalci doživijo z organiziranim vodenjem, obisk pa zaključijo z delavsko malico, ki jim jo postrežejo v Kolpernu. Kulinarično doživetje zabelijo z ogledom katerega od filmov o nekdanji železarni (Žar jekla – SM jeklarna, Jeseniški

Maketa plavža na Savi (foto: GMJ, S. Kokalj).

plavži, Zgodovina železarstva) ali o življenju delavcev in o prvi medicinski sestri (Angela Boškin – Poti k ljudem). Obiskovalci se lahko odločijo tudi za voden ogled po Stari rudni poti do Planine pod Golico.

Ruardova graščina

Italijanska rodbina Bucelleni se je leta 1538 s Planine pod Golico preselila na Staro Savo. Zgradila je graščino in ob njej postavila fužino, ki ji je v kratkem času prinesla precejšnje premoženje. Leta 1686 so Bucelleniji dosegli celo grofovsko čast. Obrate in graščino je leta 1766 kupil belgijski trgovec Valentin Ruard. V graščini so živele tri generacije Ruardov, leta 1871 pa je lastništvo prešlo na Kranjsko industrijsko družbo. Od leta 1954 je graščina preurejena v muzej. Do leta 1990 je v njej deloval Tehniški muzej

Železarski muzej v Ruardovi graščini (foto: GMJ, S. Kokalj).

Železarne Jesenice, od leta 1991 pa je sedež medobčinskega Gornjesavskega muzeja Jesenice. Danes je v njej železarski muzej s stalno železarsko in rudarsko zbirko.

Sprehod po razstavnih prostorih Ruardove graščine nas popelje na pot železa: od rude do jekla. V železarski zbirki poleg številnih eksponatov predstavljajo makete plavžev, fužin, kuhanja oglja in Pantzove žičnice. Zanimiva je rekonstrukcija kovačnice s kovaškim klavdom in drugim originalnim orodjem. Leta 2008 je bila stalna zbirka dopolnjena z razstavo Savski fužinarji – znani Evropejci, leta 2009 z razstavo 140 let Kranjske industrijske družbe, leta 2012 pa so bile dodane še multimedijske vsebine. Zgodovina železarstva in rudarstva ter vpliv Železarne Jesenice na širše družbeno življenje sta predstavljena z dokumentarnimi filmi.

Kasarna

Kasarna je poznobaročna stavba s konca 18. stoletja. Sodi med najstarejše ohranjene primere skupnih delavskih stanovanj pri nas. Železarske družine so v njej živele do leta 1983. Samo dve leti kasneje je bila Kasarna zaščitena kot kulturni spomenik, ki ga je leta 2005 pod vodstvom Zavoda za varstvo kulturne dediščine Kranj obnovila Občina Jesenice.

Od takrat je v Kasarni na ogled razstava Bivalna kultura in način življenja železarskih družin. Fotografsko in predmetno gradivo je bilo zbrano pri nekdanjih stanovalcih. Razstava predstavlja bivalno naselje na Stari Savi, Kasarno, stanovanja in stanovalce ter rekonstrukcijo delavskega stanovanja iz tridesetih in štiridesetih let 20. stoletja. Leta 2012 je bila

Kasarna na Stari Savi (foto: GMJ, S. Kokalj).

razstava nadgrajena z multimedijskimi vsebinami. V Kasarni si lahko obiskovalci v okviru muzejskih pedagoških delavnic pripravijo delavsko kavo ali se na druge načine seznanijo z načinom življenja delavskih družin.

V Kasarni med arhivskim in fotografskim gradivom hranijo arhiv Kranjske industrijske družbe in fotografije Železarne Jesenice.

Kolpern

Pokritega zračnega skladišča za lesno oglje v fužinskem naselju Stara Sava se je oprijelo ime Kolpern. Iz katastrskega načrta (1868) je razvidno, da so prvotno manjšo stavbo iz leta 1808 razširili v tri povezana skladišča. Stavbe so stale tik ob plavžu, v katerega so oglje dodajali kot kurivo. Z opustitvijo plavža konec 19. stoletja se je namembnost Kolperna spremenila. Edino ohranjeno skladišče je leta 2009 obnovila Občina Jesenice in v njem uredila dve prireditveni dvorani: manjšo konferenčno in večjo banketno, v kateri je tudi prostor za občasne razstave.

Kosova graščina na Jesenicah

Kosovo graščino je leta 1521 zgradil zakupnik celjskih grofov Žiga Dietrichstein. Nad balkonskimi vrati je ohranjen belopeški grb, v virih pa jo omenjajo tudi kot »stari belopeški grad«. V 18. stoletju so si lastništvo podajali Khevenhüllerji s Koroške, knezi Eggenbergi in grofje Trilleg. Leta 1812 jo je kupil trgovec Francišek Pavel Kos in jo leta 1821 obnovil. Po njem je graščina dobila današnje ime. Konec 19. stoletja je stavbo od Kranjske industrijske družbe

odkupila jeseniška srenja. V njej so bili do leta 1915 prostori ljudske šole, med obema vojnoma pa uradi, sodišče in zapori.

V obnovljeni graščini so od leta 1985 stalna razstava novejšje zgodovine Jesenic, galerija za občasne muzejske in likovne razstave ter ohranjena zaporniška celica z razstavo o raznarodovalni politiki na Gorenjskem. V drugem nadstropju sta občinska protokolarna in poročna dvorana, kjer potekajo muzejski večeri in srečanja. V akustični vhodni avli prirejajo odprtja razstav s kulturnim programom in različne koncerte.

V graščini je našla prostor tudi zbirka fosilov in kamnin Jožeta Bediča. Predstavljeni so pomembni in zanimivi kosi največje zbirke paleozojskih fosilov v Sloveniji in ene najimennitnejših v jugovzhodni Evropi.

Liznjekova domačija v Kranjski Gori

Liznjekova domačija sredi Kranjske Gore je bila bogat gruntarski dom ob nekdanji glavni vaški poti. Kmečka hiša, nekaj časa tudi gostilna, je bila zgrajena v drugi polovici 17. stoletja in kaže značilnosti kmečkega baroka iz 18. in začetka 19. stoletja. Njena prostorska zasnova je predstavljala eno najnaprednejših arhitektur pri nas; danes se nam kaže kot prototip pristne slovenske alpske hiše. K njej spada značilno veliko gospodarsko poslopje z letnico 1781. Hišo krasijo poslikave na fasadi (freska, šivani robovi in cofasti ornament), kamnit polkrožni portal in lesen gank (balkon).

V zidanem pritličju so črna kuhinja, veža, vežna in hišna kamra ter hiša z lesenim stropom, kjer je izrezljana rozeta in letnica 1781 na nosilnem tramu.

Hiša v Liznjekovi domačiji (foto: D. Mladenović).

Bogata oprema iz 19. stoletja (za Gornjesavsko dolino značilne poslikane skrinje, zidne omarice, ure, postelje, zibelke, posodje, orodje, oblačila) je avtentičen prikaz nekdanjega doma in življenja premožnejše kmečke družine. Na podstrešju je »na zolu« razstavljeno različno orodje, v enem od »štiblov« pa vse potrebno za opravljanje nekaterih domačih obrti. V kletnem delu sta stalna razstava o pesniku in mladinskem pisatelju Josipu Vandotu ter prostor za občasne muzejske in likovne razstave. V gospodarskem

poslopju je na seniku in podu za mlatenje žita zbirka kmečkih vozov, priprav in orodij. Tu je urejen prostor za poročne obrede. V enem od nekdanjih hlevov za drobnico je prostor za manjše muzejske zbirke, kjer razstavljajo Oživele korenine Stanka Koširja.

Kajžnkova hiša v Ratečah

Enonadstropna zidana Kajžnkova hiša v južnem delu vaškega jedra ima dvokapno streho na čop in

Rateška noša v Kajžnkovi hiši v Ratečah (foto: D. Mladenović).

zatrepana zunanja hodnika (ganka). Nekdanji dom srednje trdne kmetije ima značilno tlorisno zasnov: hiša s kamro, veža s črno kuhinjo in kašča. Na vzhodni fasadi hiše je ohranjena freska sv. Florjana, na južni pa sončna ura. Glavni vhod ima polkrožni kamnit portal in profilirana vrata. Tlorisna zasnova pritličja se ponovi v nadstropju, a brez prostora nad črno kuhinjo in kaščo. Podoba hiše iz 19. stoletja se je delno ohranila, vendar brez gospodarskega poslopja. Od skrbno izdelanega stavbnega pohištva so se poleg vhodnih vrat, črne kuhinje in shrambe ohranili deli vzidanih omaric in štukaturni okras v hiši. Leta 1995 je Občina Kranjska Gora odkupila v požaru poškodovano hišo in jo do leta 2004 obnovila pod strokovnim vodstvom Zavoda za varstvo kulturne dediščine Kranj.

Kajžnkova hiša tako sodi med obnovljene objekte z zelo ohranjeno ljudsko arhitekturo. V pritličju sta muzejsko opremljeni črna kuhinja in shramba, v nekdanji kamri pa je na ogled razstava o lokalni zgodovi-

ni. V prostorih hiše se odvijajo muzejske delavnice za otroke, članice Turističnega društva Rateče-Planica pa oživljajo ročna dela z izdelovanjem vezanih prtov. Tu sta še turistično informativni kotichek in prodaja spominkov. V nadstropju je v prostorih kamre in hiše predstavljena rateška noša – vsakdanja in praznična – kot ena redkih v Sloveniji, ki jo prebivalci še hranijo. V mansardi prikazujejo filme z etnološko oziroma rateško tematiko, obiskovalci pa se lahko preizkusijo v »planiških smučarskih skokih«. Tu je v obliki odprtega depoja razstavljena še nova Jervahova mizarska zbirka.

V Kajžnkovi hiši deluje INFO TOČKA za zbirko Muzej Rateče in Jervahovo mizarsko zbirko, in sicer v okviru mednarodnega projekta ZBOR ZBIRK (Kulturna dediščina med Alpami in Krasom), program čezmejnega sodelovanja Slovenija–Italija 2007–2013.

Irena Lačen Benedičič